

A MAGYAR KÖRNYEZETTÖRTÉNET ELSŐ HÁROM ÉVTIZEDE

THE FIRST THREE DECADES OF THE HUNGARIAN ENVIRONMENTAL HISTORY

Rácz Lajos

az MTA doktora, egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem
racz.lajos@szte.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A magyar környezettörténeti kutatás előzményei az 1980-as évekig vezethetők vissza. Az első magyar történész, aki elemzéseiben alkalmazta az ökológiai szempontokat, R. Várkonyi Ágnes volt. A magyar környezettörténészek ott voltak az Európai Környezettörténeti Társaság 2001-ben történt megalapításánál, és a magyar regionális képviselő tagja a társaság intézőbizottságának. A társadalom- és természetkutatókat egyaránt a soraiban tudó magyar környezettörténész szakma az elmúlt három évtizedben számos konferenciát szervezett, tanulmányköteteket és monográfiákat adott ki. A magyar környezettörténeti kutatás jelentős eredményeket ért el, és képviselői jelen vannak a nemzetközi kutatásokban is. Viszont nem sikerült szilárd intézményi kereteket kiépíteniük a honi egyetemi akadémiai világban a környezettörténeti kutatás és oktatás számára.

ABSTRACT

The antecedents of Hungarian environmental history research can be traced back to the 1980s. The first Hungarian historian to apply ecological viewpoints in her analyses was Ágnes R. Várkonyi. Hungarian environmental historians participated in the foundation of the European Society for Environmental History in 2001, and a Hungarian regional representative has been on the Society's board ever since. The social and natural scientists who were involved in Hungarian environmental history research have been organizing conferences and publishing study volumes, and monographs for three decades. The researchers of Hungarian environmental history have attained considerable results and participated in international research. Nonetheless, they haven't been able to establish an institutional framework for environmental history research and education in the Hungarian university-academic world.

Kulcsszavak: környezettörténet, történeti ökológia, klímátörténet, történeti ökoszisztéma

Keywords: environmental history, historical ecology, climate history, historical ecosystem

AZ ELŐZMÉNYEK

Az 1960-as évek második felében formálódó környezettörténeti kutatás elsőként az Egyesült Államokban intézményesült, ahol 1976-ban megalapították az Amerikai Környezettörténeti Társaságot (American Society for Environmental History, ASEH, URL1). Abban, hogy az ökológiai gondolat először az amerikai történettudományt termékenyítette meg, meghatározó szerepe volt annak, hogy Rachel Carson működése nyomán az amerikai tudományos és közéleti nyilvánosságban vált az ökológia a biológia szubdiszciplinájából globális jelentőségű gondolati áramlattá az 1960-as évek során (Carson, 1994). Az utak aztán az elkövetkező évtizedben szétváltak, az egyik irányt a környezetvédelmi mozgalmak és az ökopolitikai szervezetek jelentették, a másikat pedig a szaktudományok, amelyek reflektáltak az ökológiai gondolatra, létrehozva a környezet-gazdaságtant, a környezetszociológiát, a környezetfilozófiát és a környezettörténetet. Volt néhány próbálkozás ugyanakkor arra vonatkozóan is, hogy az ökológiai gondolat globális hatását felhasználva kutatói közösségek hozzákezdjenek a diszciplináris struktúra fellazításához, illetve átalakításához is. Ez a kérdés a környezettörténet kialakulása során olyan módon vetődött fel, hogy a környezettörténelemből egy új multidiszciplináris tudományterület lesz, vagy egy „zöld” történeti narratíva, az átlagosnál valamivel nyitottabb diszciplináris szemlélettel. Mindazonáltal konszenzus van a tekintetben, hogy a környezettörténet az ember és a természeti környezet közötti kölcsönhatásokat vizsgálja történeti kontextusban, kitüntetett figyelmet szentelve a környezeti változásoknak és azok hatásainak. A magyar történeti kutatás képviselői részt vettek az Európai Környezettörténeti Társaság (European Society for Environmental History, ESEH, URL2) 2001-es megalapításában, amelyre a szervezet első, a skóciai St. Andrewsban tartott konferenciáján került sor, ahol is az alapítók az osztrák környezettörténészt, Verena Winiwartert választották meg első elnöknek. 2001-ben regionális képviselőként tagja lettem a társaság vezető testületének, majd 2004-ben, itthon elsőként, akadémiai doktori címet nyertem el klímátörténeti értekezésemmel (Rácz, 2001). Az alapítás óta a magyar regionális képviselő folyamatosan ott van a társaság „Boardjában”, 2009 és 2013 között Kiss Andrea, 2013 és 2017 között Saláta Dénes, 2017 óta pedig Vadas András képviseli a honi környezettörténészeket az európai szervezetben. A magyar környezettörténészek tehát jelen voltak, és bekapcsolódtak az európai környezettörténet intézményesülésébe, de vizsgáljuk meg, milyen tudományos háttérrel tudhattak maguk mögött.

A MAGYAR KÖRNYEZETTÖRTÉNETI KUTATÁS SZÜLETÉSE

A magyar történettudomány történetének talán legnyitottabb és legpezsgőbb időszak az 1980-as évek derekától az 1990-es évek végéig tartó másfél évtized volt. Az ökológiai gondolat egyfelől benne volt a levegőben, másfelől, leginkább az akadémiai intézetekben kiformalódott egy, a nemzetközi tudományos élet hálózatába integrálódott, abban otthonosan mozgó szűk körű hazai tudományos elit, amely képes volt követni a nemzetközi tudományos élet gondolati áramlatait. Az agrokémikus Láng István tagja volt a fenntartható fejlődés koncepcióját 1987-ben kidolgozó, huszonhárom tagból álló és az ENSZ kezdeményezésére létrehozott Bruntland-bizottságnak, amelynek az egyik regionális értekezletét nem véletlenül Budapesten tartották. A környezetvédelmi mozgalmak és az akadémiai világ egymásra találását és szövetségét testesítette meg a bős–nagygyarosi vízlépcső behúzás ellenében 1984-ben létrehozott Duna-kör. A honi történésztársadalomban az ökológiai gondolat legfontosabb képviselője az 1980-as években R. Várkonyi Ágnes volt, aki egyfelől gazdaság- és művelődéstörténeti elemzéseibe beemelte a környezeti szempontokat, másfelől a történeti diskurzusba bevonta a rokontudományok, így a néprajz, az antropológia és geográfia történetileg releváns kutatási eredményeit.

A rendszerváltás fontos axiómája volt a nyugati minták követésének szükségessége, ami arra ösztönözte a magyar kutatókat, hogy bekapcsolódjanak a nemzetközi tudományos életbe, és a határok megnyitása erre lehetőséget is teremtett. Az 1990-es években a környezettörténeti, mindenekelőtt a klímátörténeti kutatás eredményei először jelentek meg a szélesebb nyilvánosságban, több ponton is alátámasztva az akkor még hipotézisként létező jelenkori globális felmelegedés koncepcióját. A rendszerváltást követően a nyugati tudományos élet szereplőiben és politikai döntéshozóiban volt egy jóindulatú érdeklődés a vasfüggöny mögül érkező kollégákkal szemben. Az idő tájt környezettörténészként viszonylag könnyű volt nyugati ösztöndíjat szerezni, ám itthon akadémiai vagy egyetemi állásba kerülni annál nehezebb.

Egy új tudományterületnek, így a környezettörténetnek is, intézményesülése során három fejlődési lépcsőt kell bejárnia. Először is, meg kell történnie a tudományterület elnevezésének és hozzávetőleges lehatárolásának, amelyet kézikönyvekben, tanulmánykötetekben és újonnan alapított folyóiratokban végeznek el a születőben lévő tudományterület művelői. A második szakaszban szerveződnek meg a tudományterületre szakosodott egyetemi tanszékek, akadémiai kutatócsoportok és intézetek. Legvégül pedig az egyetemi oktatásban akkreditálják a tudományterület képzését, és a siker reményében megjelennek a munkaerőpiacon az alap-, a mester- és a doktori képzésben diplomát, illetve fokozatot szerzett hallgatók. Jelen állás szerint ez a folyamat teljes egészében csak az Egyesült Államokban ment végbe, ahol viszont a történésztársadalom hozzávetőlegesen

10%-át már a környezettörténészek adják. A környezettörténet területén leginkább élenjáró európai országok (Svájc, Egyesült Királyság, Németország, Olaszország, Ausztria, Hollandia és a skandináv országok) a második fázisban vannak, számos helyen működnek környezettörténeti kutatócsoportok, egyetemi tanszékek, intézetek, de teljes spektrumú környezettörténeti képzés még nem jött létre. A magyar környezettörténeti kutatás és oktatás, az ígéretes kezdés ellenére megrekedt az első fejlődési szakaszban. A honi környezettörténészek létrehozták az Európai Környezettörténeti Társaság magyarországi csoportját, ám a levelezőlistának jelen állás szerint mindössze húszegynéhány tagja van. Ilyen módon a környezettörténeti paradigma a honi tudományos életben leginkább tematikus konferenciákon és tanulmánykötetekben tud, illetve tudott megmutatkozni. Azt gondolom, hogy a magyar környezettörténeti kutatás első három évtizedének története a környezettörténeti konferenciák és környezettörténeti tematikájú tanulmánykötetek mérföldköveihez igazodva írható meg.

R. VÁRKONYI ÁGNES ÉS EURÓPA HÍRES KERTJE

R. Várkonyi Ágnes (1928–2014), az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Kora újkori magyar történeti tanszékének vezetője volt az a tekintélyes történész, aki kora újkori elemzéseiben elsőként érvényesítette az ökológiai szempontokat. Munkásságának érdekes mellékszála volt a *Liget* című ökológiai és irodalmi folyóirat (URL3) alapító szerkesztőihez, Levendel Júliához és Horgas Bélához fűződő barátság és munkakapcsolat, melynek meghatározó szerepe volt abban, hogy a *Liget*-ben rendszeresen jelentek meg ökológiai témájú tudományos esszék is. A *Pelikán a fiaival* és *A tűzvész tanúi* című történeti ökológiai tanulmányokat tartalmazó kötetét egyaránt a Liget Műhely adta ki (R. Várkonyi, 1991, 1995). R. Várkonyi Ágnes 1992-ben úgy döntött, hogy tanulmánykötetben gyűjti egybe az ember és a természeti környezet együttélését történeti perspektívából vizsgáló honi kutatókat. A tanulmánykötet, amelyet Kósa László néprajzos-művelődéstudományossal közösen szerkesztett, 1993-ban jelent meg *Európa híres kertje fő- és Történeti ökológiai tanulmányok Magyarországról* alcímmel (R. Várkonyi–Kósa, 1993). A tudományterület meghatározását illetően igen különböző nevek forogtak az idő tájt a magyar tudományos körökben, R. Várkonyi Ágnes a történeti ökológia, Glatz Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke és a *Történettudományi* Intézet vezetője pedig a természettörténet elnevezések mellett kötelezte el magát, ám mindkettőjük koncepciója megfeleltethető volt annak, amit a nemzetközi tudományos életben környezettörténetnek neveztek. A tanulmánykötet tizenkét szerzőjének tudományos háttere igen különböző volt. A bevezető magyar tudománytörténeti áttekintést, amelynek címe *A legfiatalabb tudomány*, a szerkesztők közösen jegyezték. Sz. Jónás Ilona középkorász technikatörténeti

tanulmánya a francia Annales Iskolának a magyar tudományos életre gyakorolt megtermékenyítő hatását tükrözte. Pálóczi Horváth András, a környezeti régészet első hazai képviselőjeként a középkorkutatás ökológiai vonatkozásait tekintette át tanulmányában. A kora újkoros Várkonyi Gábor a 17. századi hévízekről és fürdőkről írt tanulmányt. A kolozsvári egyetemen oktató Imreh István a székely rendtartások környezetvédelmi vonatkozásait elemezte. S. Lauter Éva a 17. századi főúri kerteket, Magyar Eszter pedig a 18. századi magyarországi erdőgazdálkodást elemezte ökológiai nézőpontból. A később politikai pályára (is) lépő Hiller István a Selmecebányai Erdészeti Akadémia tanrendjének ökológiai vonatkozásait elemezte. Oroszi Sándor, a Mezőgazdasági Múzeum főmunkatársa a természetvédelem előtörténetét tekintette át. A történeti ökológia természettudományi kutatási irányát ketten képviseltük, az erdélyi biológus Rab János gyergyói etnobotanikai tanulmányával, én pedig egy klímátörténeti áttekintéssel kerültem be a kötetbe. Az 1990-es években a hazai tudományos nyilvánosságban a tanulmánykötet nem váltott ki különösebb visszhangot, aminek a legfontosabb oka nézetem szerint az volt, hogy a legnagyobbbrészt politikátörténeti narratívákat használó hazai történésztársadalom tagjai számára nem voltak vonzóak a természettudományos ismereteket is igénylő kutatási módszerek és narratívák, a természetkutatók pedig az emlékezetpolitika relativizmusától igyekeztek távol tartani magukat.

R. Várkonyi Ágnes ugyanakkor nem bizonytalanította el az első történeti ökológiai tanulmánykötet megjelenésének csekély visszhangja, az 1990-es évek végén egy új és nagyobb szabású tanulmánykötet kiadására bírta rá a magyar tudományos könyvkiadás legfontosabb kiadóját, az Osirist. A 2000-ben *Táj és történelem* címen kiadott tanulmánykötetben, amelyet R. Várkonyi Ágnes immár egyedül szerkesztett (R. Várkonyi, 2000), öten maradtunk az előző tanulmánykötet szerzői közül (R. Várkonyi Ágnes, Pálóczi Horváth András, Oroszi Sándor, Magyar Eszter, Rácz Lajos). A szerzők és ezzel a tanulmányok száma tizenkilencre gyarapodott, amelyeket a szerkesztő négy tematikus egységbe rendezett, ilyen módon volt egy fejezet az erdőkről, egy a vizekről, egy az ember és a természet kapcsolatáról és egy a környezetkutatás módszereiről. A tanulmánykötet két legnagyobb visszhangot kiváltó újdonsága Takács Károly és Grynaeus András tanulmányai voltak. Takács Károly régész kutatási eredményei alapján a tanulmányában egy, a 11–12. század idején létező, az ország területének több mint kétharmadát kitevő királyi birtokokon egységes rendszerben működő csatornahálózat és vízgazdálkodási rendszer létezését mutatta ki és írta le. A tanulmány megjelenése hosszú ideig tartó vitát indított el a régészek és történészek körében, ami mindenképpen javította a környezettörténet ismertségét. Grynaeus András dendrokronológiai és dendroklimatológiai tanulmánya egy olyan új forráscsoportra hívta fel a figyelmet, amely a régészettől a klímakutatásig számos tudományterület számára alapvető fontosságú eredményekkel szolgál.

KÖRNYEZETTÖRTÉNET 1–2.

A 2000-es években a környezettörténet európai intézményesülésére és a nemzetközi szellemi műhelyek hatására a honi tudományos életben elsőként a természettudományok művelői reagáltak. Az első magyarországi környezettörténeti konferenciát Kázmér Miklós geológus, az ELTE Földrajzi és Földtudományi Intézetének professzora szervezte meg 2006-ban: „Környezettörténet. Az utóbbi 500 év környezeti eseményei történeti és természettudományos források tükrében” címmel (Kázmér, 2009). A kétnapos konferencián több mint negyven előadó vett részt, a konferencia anyaga viszont csak három évvel később, 2009-ben jelent meg a Hantken Kiadó gondozásában. A bevezető tanulmányt a konferenciaszervező Kázmér Miklós írta *Geológia, archeológia és história – a környezettörténet forrásai* címmel. A kötet második tanulmányát pedig, amely a 18. századi Magyarország környezettörténeti válságáról szólt, R. Várkonyi Ágnes jegyezte. Történeti ökológiai témában ez volt a professzor asszony utolsó jelentős tanulmánya, ilyen módon ennek közreadása a történeti ökológia/környezettörténet művelésére és szervezésére vonatkozó stafétabot átadását is jelentette. Ugyanakkor az R. Várkonyi Ágnes által létrehozott „hálózatot” ebben a tanulmánykötetben már csak hárman képviseltük (Pálóczi Horváth András, Grynaeus András, Rác Lajos). A konferencián ugyanakkor több olyan kutató is bemutatkozott, akik máig meghatározó szereplői a honi környezettörténeti kutatásnak. Az eredendően történész végzettségű Szabó Péter a kora újkor erdőtörténetéről készített átfogó elemzést a tanulmánykötetbe. Később, már a brnói cseh akadémiai botanikai intézet munkatársaként a vegetációtörténet nemzetközi hírű kutatója lett, 2017 és 2019 között pedig az Európai Környezettörténeti Társaság elnöke volt. Szabó Péter szakmai pályája jól példázza a magyar egyetemi-akadémiai világ környezettörténet iránti „fogékonyságát”. Egy minden szempontból termékeny együttműködés eredményeit mutatta be a biológus Bíró Marianna és Molnár Zsolt a tradicionális kor alföldi erdeiről szóló tanulmányukban. Mára mindketten a Kárpát-medencei vegetációtörténet meghatározó jelentőségű kutatóivá váltak. A geológus Kern Zoltán két dendroklimatológiai tanulmánnyal is szerepel a kötetben. Egy, a Kelemen-havasok klímátörténetét feldolgozó társszerzőkkel készített tanulmány első szerzője, és egy önálló tanulmányt is publikált a Balaton-felvidék klímátörténetéről. Kern Zoltán dendroklimatológiai és oxigénizotópos klímarekonstrukciói egészen kivételes tájékozódási pontot jelentenek a Kárpát-medence klímátörténetének kutatói számára. A kötet záró tanulmányában Takács-Sánta András kísérelte meg áttekinteni az emberiség utóbbi fél évezredének bioszféra-átalakító tevékenységét. Takács-Sánta András személye és közreműködése azért volt különösen érdekes, mert az ELTE Humán ökológia mesterképzésének oktatójaként egy olyan tudományos műhelyt képviselt, ahol sikerült az egyetemi-akadémiai világban, a társadalomtudományi képzés keretei között egy ökológiai hídfőállást kiépíteni és

fenntartani. A humán ökológiai képzés megalapítója Lányi András filmrendező, filozófus, a Duna-kör és a Védegyelet alapítója, akinek életrajza jelentős átfedést mutat a magyar ökológiai mozgalmak és gondolkodás történetével.

Kázmér Miklós 2010-ben, az első konferencia tanulmánykötetének megjelenése és pozitív visszhangja után egy újabb környezettörténeti konferenciát szervezett az ELTE Földrajzi és Földtudományi Intézetében „Környezettörténet 2. Környezeti események a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományos források tükrében” címmel (Kázmér, 2011). Ez a konferencia az előzőnél kisebb léptékű volt, és erőteljesen kicserélődött az előadók névsora is, a környezettörténet „korai történetét” hárman képviseltük a dendrokronológus Grynaeus Andrásal és az erdőtörténész Magyar Eszterrel. Ezen a konferencián mutatkozott be három olyan kutató, akik a magyar környezettörténet meghatározó alakjaivá nőttek ki magukat. Kiss Andrea, ekkor még a szegedi egyetem földrajzi intézetének oktatójaként a késő középkor árvizeiről adott elő. Időközben a középkori és a kora újkori klíma- és környezettörténet kutatójaként nemzetközi tudományos karriert futott be, jelenleg Kiss Andrea a nemzetközi környezettörténeti kutatásba leginkább integrálódott honi kutató. Vadas András a konferencia-előadásában az 1310-es évek kelet-közép-európai környezeti krízisét elemezte. Később foglalkozott a késő középkor és a kora újkor klímátörténetével is, de kutatásai fókuszába a török háborúk korának környezethasználata került. Pinke Zsolt konferencia-előadásában a középkori Hortobágy-Sárrét vidékének demográfiai viszonyait elemezte. A következő években táj- és agrártörténeti kutatócsoportok vezetőjeként és közreműködő tagjaként fontos kutatási eredményeket ért el a kis jégkorszak csapadékos klímája által előidézett késő középkori településhálózat-változásokra, illetve az újkori vízszabályozások felemás környezeti, gazdasági és társadalmi hatásaira vonatkozóan.

KÖRNYEZETTÖRTÉNET 3.

A harmadik környezettörténeti konferencia megrendezésére, amelynek az ELTE Bölcsészettudományi Kara adott otthont, 2019-ig kellett várni; a finanszírozásában pedig szerepet vállalt az Európai Környezettörténeti Társaság is. A konferencián elhangzott előadások alapján készült tanulmánykötet 2021 tavaszán jelent meg a Bölcsészettudományi Kutatóközpont gondozásában, *Környezettörténet 3. Környezeti folyamatok a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományos források tükrében* címmel. A kötet első szerkesztője Demeter Gábor, a Történettudományi Intézet főmunkatársa volt, de a szerkesztésben közreműködött Kern Zoltán, Pinke Zsolt, a mediavista régész, F. Romhányi Beatrix, az Európai Környezettörténeti Társaság regionális képviselőjeként Vadas András és Bíró László, a Történettudományi Intézet főmunkatársa is (Demeter et al.,

2021). A stafétabot átadásának tradícióját viszi tovább Kázmér Miklós bevezető tanulmánya. A tanulmányok sorában a környezettörténet korábban színre lépett generációját négyen képviseljük: Grynaeus András, Kern Zoltán, Vadas András és Rácz Lajos. Ebben a kötetben debütált viszont környezettörténészként Rózsa Sándor az ártéri gazdálkodás nagykunsági változatáról írt tanulmányával, Bodovics Éva az 1870-es évek borsodi és zempléni létfenntartási válságáról írt elemzésével, Balogh Róbert pedig a 19–20. század fordulójának Szatmár megyei határhasználatáról és a 20. század közepének Vas megyei fenyőültetési programjáról írt tanulmányt. A kötet fontos tanulmánya a sajnálatos módon emigrációba kényszerült szerzőpáros, Laszlovszky József és Nagy Balázs környezettörténeti és környezetrégészeti elemzése a tatárjárás legfontosabb csatahelyszínéről, a Sajó-völgyéről. A konferencia és a tanulmánykötet körül bábáskodó intézmények köre (ELTE Történeti Intézete és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete) arra utal, hogy a környezettörténet felkeltette a honi történettudomány döntéshozóinak érdeklődését, ami nemzetközi kontextusban megkésett, mindazonáltal örvendetes fejlemény. Ennek fényében nem volt meglepő, hogy a Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2021-es tematikus kötete *Környezettörténet–Historiográfia* címmel jelent meg, valamint az sem, hogy a szerkesztők és szerzők köre is jelentős átfedést mutatott (Demeter et al., 2021).

AMI MÉG KIMARADT

Az előzőekben, igazodva a környezettörténeti konferenciák és tanulmánykötetek által demonstrált körképhez, a magyar környezettörténeti kutatás, ha mégoly szerény, de azért folyamatosan létező fővonalát igyekeztem meghatározni. Fontos azonban legalább röviden kitérni azokra a tájtörténeti, történeti földrajzi és környezetrégészeti konferenciákra és műhelyekre, amelyek környezettörténeti szempontból releváns és fontos kutatási eredményeket produkáltak.

A környezettörténet talán legfontosabb rokontudománya a történeti földrajz, őszintén szólva számomra sem okoz morális próbatételt, amikor történeti földrajzoként határozom meg magam. A magyar történeti földrajz doyenje kutatóként és tudományszervezőként egyaránt Frisnyák Sándor, az általa szervezett konferenciák Nyíregyházán, Szerencsen vagy éppen Sárospatakon kiváló áttekintést adtak a magyar történeti földrajzi kutatás irányzatairól és kutatási eredményeiről. Frisnyák Sándor ráadásul széles körű érdeklődését bizonyítva időnként előadott környezettörténeti konferenciákon is. A tájtörténeti kutatás hasonló jelentőségű személyisége volt Fülek György, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem tanára, és környezettudományi konferenciák sorának szervezője. Az agráregyetemen folyó tájtörténeti kutatások legfontosabb képviselője a környezettörténet területén Saláta Dénes, aki két ciklusban volt az Európai Környezettörténeti Társaság re-

gionális képviselője is. A harmadik fontos műhely a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete, ahol 2014 és 2019 között egy, „A középkori Kárpát-medence környezettörténete” című kutatási programot hajtottak végre Benkő Elek akadémikus vezetésével és tizenkilenc kutató közreműködésével. A kutatási eredmények összegzése 2021-ben jelent meg Benkő Elek és Zatykó Csilla szerkesztésében *A Kárpát-medence környezettörténete a középkorban és a kora újkorban* címmel (Benkő–Zatykó, 2021). Külön figyelmet érdemel a tanulmánykötetben Töröcsik Tünde és Sümegi Pál pollenalapú rekonstrukciója a középkori gabonatermelésről, Vadas András és Szabó Péter kora újkori erdőtörténeti elemzése, valamint Gál Erika és Bartosiewicz László középkori faunarekonstrukciói. Fontos hiányzója volt a magyarországi környezettörténeti konferenciáknak a nemzetközi, mindenekelőtt a skandináv környezettörténeti iskolában szocializálódott és működő Pál Viktor, a 20. századi magyar és közép-európai környezettörténeti kutatás jeles képviselője.

MERRE TOVÁBB?

Abban, hogy a hazai tudományos nyilvánosságban érezhetően megnövekedett az érdeklődés olyan interdiszciplináris megközelítések iránt, mint amilyenre a környezettörténet képes, számos, alkalmasint tudományon kívüli szempont is szerepet játszott. Világosan látható, hogy minden valószínűség szerint a 21. század legfontosabb globális léptékű környezeti problémája a jelenkori globális felmelegedés ügye lesz. Bármennyire is szimbolikusak és jelentős részben hatástalanok az ügynben született nemzetközi állásfoglalások és programok, a klímaváltozásról folyó diskurzus széles körben elfogadott axiómája, hogy a környezeti változások alapvetően meghatározzák az emberiség életlehetőségeit. A történeti ökoszisztémák vizsgálata pedig képes arra, hogy jelentős időbeni mélységet és távlatot adjon az ember és a természeti környezet közötti kapcsolatok vizsgálatának. A nemzetközi nyilvánosság és a tudományos világ támogató érdeklődése a jövőben is adottnak tekinthető. Úgy vélem, ezzel a hátszéllel, valamint a honi akadémiai és tudományos világ működésének ismeretében talán tíz év múlva létrejöhet egy környezettörténeti tanszék valamelyik egyetemünkön. De lehet, hogy túl optimista vagyok.

IRODALOM

- Benkő E. – Zatykó Cs. (szerk.) (2021): *A Kárpát-medence környezettörténete a középkorban és a kora újkorban*. Budapest: Archaeolingua Kiadó
- Carson, R. (1994): *Néma tavasz*. Budapest: Katalizátor Iroda
- Demeter G. – Kern Z. – Pinke Zs. et al. (szerk.) (2021): *Környezettörténet 3. Környezeti folyamatok a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományos források tükrében*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, <http://real.mtak.hu/121875/>

- Demeter G. – Kövér Gy. – Pogány Á. et al. (szerk.) (2021): *Magyar gazdaságtörténeti évkönyv 2021. Környezettörténet – Historiográfia*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont
- Kázmér M. (2009): *Környezettörténet: az utóbbi 500 év környezeti eseményei történeti és természettudományi források tükrében*. Budapest: Hantken Kiadó
- Kázmér M. (2011): *Környezettörténet 2: Környezeti események a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományi források tükrében*. Budapest: Hantken Kiadó
- Rácz L. (2001): *Magyarország éghajlattörténete az újkor idején*. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
- R. Várkonyi Á. (1991): *Pelikán a fiaival*. Budapest: Liget Műhely, <https://mek.oszk.hu/11900/11921/>
- R. Várkonyi Á. (1995): *A tűzvész tanúi*. Budapest: Liget Műhely, <http://mek.oszk.hu/13500/13555/index.phtml>
- R. Várkonyi Á. (2000): *Táj és történelem*. Budapest: Osiris
- R. Várkonyi Á. – Kósa L. (1993): *Európa híres kertje. Történeti ökológia tanulmányok Magyarországról*. Budapest: Orpheusz Kiadó

URL1: ASEH: asch.org

URL2: ESEH: esch.org

URL3: Liget: ligetmuhely.com